

Neoliberalismens højborge

en studie af bygningsværkers ideologi

Douglas Spencer, 2016

The Architecture of Neoliberalism – how contemporary architecture became an instrument of control and compliance

Bloomsbury Academic, Oxford

213 sider, ca. 200 kr.

Anmeldt af Andreas Kamstrup, ph.d., Institut for Organisation, Copenhagen Business School

Kan bygninger bedrive politik? Har de en ideologi? Ja selvfølgelig, svarer Douglas Spencer i sin nyeste bog og viser gennem empirisk-tematiske nedslag, hvordan udvalgte, højt profilerede arkitekter og arkitektur er agenter for en særlig neoliberal ideologi.

At bygninger påvirker de mennesker, der færdes i og omkring dem, er en påstand, der er så alment accepteret, at den næppe behøver yderligere belæg eller referencer: Selvfølgelig gør det en forskel, om der er naturligt lysindfald på kontoret, om der er elevator eller trapper, om andelslejligheden har et gårdmiljø, om universitetet har handicap-adgang, om arbejdspladsen har storrumskontorer, eller om toiletterne er traditionelt kønsopdelte eller ej. Dette har filosoffer, sociologer, arkitekter, ingeniører, politikere og andre faggrupper konstateret gennem årene (se fx Winner 1980; Baldry 1999; Latour 1992). Et af de mere kendte udsagn stammer fra det forrige århundrede, hvor den kommende engelske premierminister Churchill i en tale til den engelske arkitektforening påpegede, at "there is no doubt whatever about the influence of architecture and structure upon human character and action. *We make our buildings and afterwards they make us.* They regulate the course of our lives" (Churchill 1924, min kursivering). At bygninger og fysiske rum påvirker, er den selvfølge, som arkitekter og ingeniører har bygget deres virke og professioner op omkring: Gennem design og bygning skabes forhold, som ændrer faktiske ting for dem, der benytter sig af bygningen.

Men hvad med udsagnet, at rum og bygninger er politiske? Er det ligeså selvfølgelig? For at svare på dette må det præciseres, hvilken forståelse af politik, der abonneres på. Kan ting bedrive politik? Kan et rum forhandle og fremføre en særlig ideologi? I bogen, *The Architecture of Neoliberalism – how contemporary architecture became an instrument of control and compliance*, forsøger Douglas Spencer¹ (2016) at besvare disse

---

¹ Douglas Spencer er ph.d. i arkitekturhistorie og – teori fra University of Westminster. Han er tilknyttet forskningsprogrammet ved den britiske arkitektforening og underviser bl.a. ved University of East London

og flere spørgsmål. Han argumenterer for, at der findes en særlig neoliberal arkitektur og arkitekturtænkning, der promoverer en særlig politisk ideologi om blandt andet konkurrenceudsættelse, emergens, spontan orden og selv-organisering.

Hovedambitionen er, som undertitlen antyder, at afdække hvordan bygninger og fysiske rum - gennem konkrete designvalg men også via visionspapirer, manifeste og politikker - bliver til instrumenter, der fremmer en særlig ideologi. For Spencer er det altså en præmis, at arkitektur er politisk, og hans ambition i nærværende bog er at vise, *hvordan* denne politik udfolder sig. For at vende tilbage til eksemplerne i indledningen så handler det ikke om at diskutere, om det gør en forskel, men i stedet at undersøge, *hvilken* forskel det gør.

Bogens i alt seks kapitler er bygget op som essays, der kan læses isoleret, men som indeholder et progression-båret argument. I de første tre kapitler undersøges det, hvordan arkitektur er blevet et instrument for neoliberal 'governmentality' (Foucault 1988), og de sidste tre kapitler undersøger, hvordan dette spilles ud i praksis gennem empirisk-tematiske nedslag.

I første kapitel definerer Spencer neoliberalisme ved at tage afstand fra en klassisk marxistiske forståelse og i stedet knytte an til en nyere sociologisk-historisk orienteret tilgang anført af tænkere som Philip Mirowski (2013) samt Pierre Dardot og Christian Laval (2014). Denne tilgang forstår neoliberalisme som det økonomisk-politiske projekt søsat af Friedrich Hayek og Ludvig von Mises og som siden er blevet efterfulgt af Chicago-skolens Gary Becker og Milton Friedman og deres tanker om at gøre *markedet* til grundfigur. Når markedet er grundfigur, er der ifølge Spencer ikke plads til kritisk refleksion og uproduktiv praksis, da disse ikke skaber umiddelbar (mer)værdi. Derimod bliver fleksibilitet og tilpasningsevne centrale 'subjektiveringsformer' (Foucault 1982), der belønnes og dermed (re)produceres af markedet. Realpolitisk har Margaret Thatcher og Ronald Reagan været inspireret af denne tilgang, og den er ofte blevet lanceret under devicen 'There is no alternative!' – altså som en naturlig del af en velfungerende kapitalisme, på samme måde som liberalistisk kapitalisme har været anset som naturligt endemål i velfungerende (vestlige) samfund (Fukuyama 2006)

For fuldt ud at forstå, hvordan bygninger og arkitektur er blevet neoliberale agenter, er det – ifølge Spencer – nødvendigt at forstå en proces, der har løbet parallelt og til tider sammenvævet med udviklingen beskrevet ovenfor: I bogens andet kapitel diskuterer Spencer menneskets forhold til teknologi som det har udfoldet sig efter 1968, og han identificerer to centrale bevægelser, nemlig 'New Left' og 'Modkultur'. Han bruger en komparativ filmanalyse (Alphaville af Jean-Luc Goddard og THX1138 af George Lucas) til at eksemplificere denne forskel. I New Left-bevægelsen beskrives det, hvordan teknologi skal forstås som (et) statskontrolleret magtinstrument, der kun kan overvindes gennem kollektiv og revolutionær social transformation. I modkultur-bevægelsen beskrives

---

og Royal College of Art. Han har skrevet flere bøger og forskningsartikler inden for arkitektur, kritisk teori og kapitalismekritik.

et mere teknooptimistisk subjekt som 1) har en individuel mulighed for at gøre oprør mod teknologi ved 2) at gøre teknologi til en forlængelse af selvet (Spencer 2016, 6-7). Spencers argument er, at denne sidste forståelse har sejret hvilket bl.a. kan ses i tilblivelsen af entreprenør-figurer som Steve Jobs og Elon Musk.

Spencer argumenterer derefter - bogens 3. kapitel - for, at førend denne teknologiforståelse kunne sætte sig igennem i arkitekturverdenen, så måtte den frigøre sig fra teoriens kritiske byrde. Den negative kritik måtte forkastes til fordel for en skabende og affirmativ kritik, som ikke "gets in the way of the 'real' work of architecture: that of finding common ground with clients and designing buildings for them" (Spencer 2016, 50). Her har de franske filosoffer Gilles Deleuze & Felix Guattari (1988) stillet en tænkning og en begrebsverden til rådighed, som operer med en såkaldt flad ontologi, emergens og en immanensfigur, som kan sammenlignes med Hayeks markedsfigur, idet der ikke er noget udenfor. Også kontinentale kompleksitetstænkere som Bruno Latour (2005), Manuel DeLanda (2006) og Niklas Luhmann (1995) har bidraget til denne forståelse. Eksempelvis har Latour (2005) beskrevet en såkaldt 'Dingpolitik'. I arkitektverdenen ses dette hos Alejandro Zaera-Polo (grundlægger af tegnestuen Foreign Office Architects), når han skriver, at "critical belongs to Freud, what I called 'productive' to Deleuze" (her fra Spencer 2016, 60). Endnu mere sat på spidsen skriver arkitekturprofessor Michael Speaks - med en vis beklagelse - at "theory was interesting ... but now we have work." (Speaks, 2002). Patrick Schumacher (chefarkitekt hos Zara Hadid Architects) går hele vejen, når han i sit manifest proklamerer at, "it is *not* architectures societal function to actively promote or initiate political agendas that are not already thriving in the political arena" (Schumacher 2012, 447) og fortsætter med "those who wants to debate architecture should keep their political convictions to themselves" (Schumacher 2012, 472).

Som det fremgår er Spencer uenig i ovenstående, og i bogens resterende kapitler undersøger han - gennem flere tematiske nedslag, som eksemplificeres med forskellige konkrete cases - hvilken politik, arkitekter og arkitektur fører, og hvilken ideologi de derfor bliver agenter for. Jeg vil kort beskrive to af disse eksempler, BMW Leipzig og Ravensbourne College. BMW Leipzigs nye hovedkvarter (tegnet af Zara Hadid/Patrick Schumacher) undersøges som et eksempel på det, Spencer kalder et "open and apparently self-organizing system" (Spencer 2016, 88). Det udfoldes, hvordan denne bygning er designet som et stort fællesskab, hvor arkitekturen søger ikke at gøre forskel på for eksempel samlebandsarbejdere og ledelse. Dette gøres ved at udviske strenge geometrier og i stedet prioritere flydende og afrundende, åbne 'parametriseringer' i formbare mega-enheder som eksempelvis beton og glas. Målet er at skabe et organisk og 'seamless' udtryk, hvor der ikke er plads til kompartmentalisering og hierarkisk (funktions)opdeling. Spencer antyder, at denne tilgang i fremtiden vil blive opfattet som et tredje produktion-regime efter Fords samleband og Toyotas LEAN-system. Spencer er kritisk over for måden, hvorpå værdien af reelt arbejde neglieres i denne form: "Elegance works to conceal and to doubly disavow labour - both that involved in the subjection of the worker to the new conditions of labour in neoliberalism, and that of architecture in accommodating itself to the new managerialism" (Spencer 2016, 94).

Det andet empirisk-tematiske nedslag er Ravensbourne College (tegnet af Farshid Mousavi fra Foreign Office Architects), hvor argumentet er, at bygningen former de studerende i markedets ånd som netværkende entreprenører. Bygningen skal facilitere "circulation within networks, flexible movement across and between activities, self-promotion, receptivity to feedback, opportunistic exchange, engagement in multiple projects, the conduct of the *student-entrepreneur*" (Spencer 2016, 137, min kursivering). Ravensbourne College er designet som mikropolis eller som en "univer-city [...] as a 'third place', existing between home and work, combining 'shopping, learning, meeting, playing, transport, socialising, playing, working, living' (Spencer 2016, p135). Meningen er altså, at bygningen skal fungere som et sted, hvor studerende mødes på kryds og tværs, hvor traditionelle forelæsningsrum er erstattet af fleksible rum, der kan justeres efter behov, hvor der er åbnet en kaffebarskædebutik, hvor der er et *event-space*, som kan afholde ferniseringer, fremvisninger og diverse udstillingerne. Spencer uddyber også, hvordan bygningen er lavet til at optræne en særlig 'web 2.0 adaptability' (Spencer 2016, 134), og han beskriver, hvordan såkaldt *blended learning*-initiativer bliver kodet ind i bygningens design, så de studerende både får traditionel undervisning såvel som teknologisk medieret undervisning, hvilket igen giver dem mulighed for at "time-shift their education to a time and place of their own choosing within the virtual learning environment" (Spencer 2016, 133).

Efter disse og flere empirisk-tematiske nedslag afrunder Spencer bogen med at gentage behovet for kritik og teoretisk behandling af arkitektur og fysiske rums usynlige ideologi. Der knyttes an til Theodor Adornos (1966/1973) og Frankfurterskolens forståelse af kritik og teori som en "revolt against being importuned to bow to every immediate thing" (Adorno 1966/1973, p19), altså en invitation til at bedrive "uproduktiv negativitet og hadeful kritik" (Spencer 2016, 163), som muligheden for at frigøre sig selv fra praksis eller 'markedet tyranni' (Bourdieu, 2003).

Som nævnt kan bogens kapitler læses isoleret og i tilfældig rækkefølge, hvis man eksempelvis er særligt interesseret i enten de empiriske nedslag og særlige bygning, der diskuteres her, eller hvis man er særligt interesseret i de tematiske nedslag, der laves i kapitel fire, fem og seks. For læsere med interesse i en indføring i neoliberalisme-begrebet står de to første kapitler stærkt. De er rige på fyldige citater og henvisninger og inddrager forskellige perspektiver, der til sammen nuancerer begrebet. Bogen fremstår stærk i sin teoretiske behandling af arkitekters virke gennem analyser af politikker, udsagn, visioner, manifeste og visuelt materiale, der samlet udgør *data* i de forskellige empirisk-tematiske nedslag. Heri findes kimen til noget, jeg savnede, nemlig inddragelse af de mennesker, der rent faktisk er i berøring med arkitekturen, for dermed at afdække - helt konkret - *om og hvordan* de undersøgte cases faktisk ændrer menneskers adfærd. *Hvordan* virker disse bygninger og arkitekturer som instrumenter for en neoliberal ideologi? Som analysen står nu, har den karakter af det, man kunne kalde *apriorisk kritik* (før mødet med mennesker). Jeg efterspørger det, vi så kunne kalde *aposteriorisk kritik*. Spencers skarpe undersøgelser af visionspapirer, manifeste og visuelt materiale kunne med fordel have været beriget med eksempelvis observationer af, hvordan de mennesker, der (spontant eller over en

årrække) mødes og interagerer med og i bygninger, enten ændrer eller ikke-ændrer adfærd. Sådanne observationer ville være en central komponent i at beskrive de subjektiveringsformer, han mener der er på spil i arkitekturen. Hvis ambitionen er at beskrive hvordan den udvalgte arkitektur er blevet *an instrument of control and compliance*, så må det være centralt at vise, at denne instrumentalisering faktisk finder sted og ikke blot ses som en potentiel instrumentalisering. I forlængelse heraf virker det rimeligt at spørge, om ikke Spencer i højere grad undersøger arkitekturs ideologi og i mindre grad dets politik (hvis politik defineres som ideologi i praksis og forhandling).

Bogens undertitel åbner også et andet centralt spørgsmål: Spencer specificerer, at han taler om *contemporary architecture*, men reelt undersøger han få udvalgte cases, og i det hele taget er han mest interesseret i stjernearkitekters virke (primært tegnestuerne Zara Hadid Architects, Office for Metropolisian Architecture og Foreign Office Architects). Derfor er det selvfølgelig nødvendigt at spørge ind til, hvor bredt vi skal forstå udsagnet *how contemporary architecture became an instrument of control and compliance*. Spencer har ikke ambitioner om at vælge repræsentative cases men mere det, vi kunne kalde 'kritiske cases' (Flyvbjerg, 2006), som er valgt for at fremhæve en særlig pointe. Ydermere arbejder han ikke traditionelt case-baseret men bruger mere empirien som nedslag for at belyse og konkretisere en teoretisk pointe. Med dette in mente læser jeg i højere grad bogens generaliseringspotentiale som et ønske om at udfolde en særlig metodisk opmærksomhed mod arkitekters skriftlige og materielle udtryk.

Ud over det specifikke bidrag til forståelse af, hvordan arkitekter og arkitektur bliver agenter for - eller med - en ideologi, så har bogen yderligere en ambition: At synliggøre, isolere og navngive noget, der ellers er usynligt og/eller opfattes som naturligt og uomgængeligt. Ved at gøre dette påpeger Spencer, at det, der har politiske karakter, kunne være anderledes. Som nævnt er det ikke Spencers ærinde i denne bog, og han ekspliciterer gentagent ambitionen om at være kritisk-teoretisk og 'hateful' uden at være tvunget til opbyggelighed, men jeg vil meget gerne høre hans bud på, hvordan en social ansvarlig og ikke-konkurrence og markedsdrevet arkitektur ser ud. Hermed en opfordring til en 2'er.

Litteratur

- Adorno, T. (1966/1973). *Negative dialectics*. London & New York: Routledge.
- Baldry, C. (1999). Space-the final frontier. *Sociology*, årg. 33(3), s. 535-553.
- Bourdieu, P. (2003). *Firing back: Against the tyranny of the market 2*, UK: Verso.
- Churchill, W. (1924). Winston Churchill the architect? Tilgængelig på: <http://jemastl.com/news/2015/2/16/was-winston-churchill-an-architect> [Tilgået 23.11.18]
- Dardot, P., & Laval, C. (2014). *The new way of the world: On neoliberal society*. London: Verso Books.
- DeLanda, M. (2006). *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity*. London: Bloomsbury Publishing

- Deleuze, G., & Guattari, F. (1988). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. London: Bloomsbury Publishing.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, årg. 12(2), s. 219-245.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, årg. 8(4), s. 777-795.
- Foucault, M. (1988). Technologies of the self. *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*, s. 16-49. Amherst, MA: University of Massachusetts Press
- Fukuyama, F. (2006). *The end of history and the last man*. New York, NY: Simon and Schuster.
- Latour, B. (1992). 'Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts', in Bijker, W. and Law, J. (ed.) *Shaping technology/building society: studies in sociotechnical change*. Cambridge MA: MIT Press s. 225-258.
- Latour, B. (2005). From Realpolitik to Dingpolitik or How to Make Things Public. Tilgængelig på: <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/96-DINGPOLI-TIK-GB.pdf> [Tilgæet: 25.11.18]
- Luhmann, N. (1995). *Social systems*. Redwood City: Stanford University Press.
- Mirowski, P. (2013). *Never let a serious crisis go to waste: How neoliberalism survived the financial meltdown*. London: Verso Books.
- Schumacher, P. (2012). *The Autopoesis of Architecture, Volume II: A New Agenda for Architecture*. Sussex: John Wiley & Sons.
- Speaks, M. (2002). Theory was interesting... but now we have work: No hope no fear. *Architectural Research Quarterly*, årg. 6(3), s. 209-212.
- Spencer, D. (2016). *The architecture of neoliberalism: How contemporary architecture became an instrument of control and compliance*. London: Bloomsbury Publishing.
- Winner, L. (1980). Do artifacts have politics? *Daedalus*, årg. 109(1), s. 121-136.